

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1967

Cilt : XV

Yayın Komisyonu :

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN, *Dekan*

Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, *Başkan*

Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Prof. M. Tayyib OKIÇ

Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU

Doç. Dr. Bahriye ÜÇOK

Mustafa FAYDA, *Sekreter*

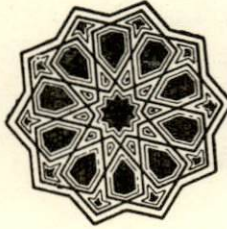
Yıl : 1967

Cilt : XV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

№ : 27

1967 : 17

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARİHİNDEN YERİNE KALAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1968

İ Ç İ N D E K İ L E R

Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Seyyid 'Azîz Mahmud Hudâyi</i> ..	1
Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>I. Goldziher'in Hâdisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi</i>	43
—, <i>Mevzû Hadislerin Zuhuru</i>	57
Doç. Dr. Necati ÖNER, <i>Klasik Mantukta Modalite</i>	69
Doç. Dr. Cavit SUNAR, <i>Heraklit ve Oluş Meselesi</i>	87
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>'Abdurrazzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri</i>	99
—, <i>Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmiyen Yeni Bir Eseri</i>	113
Osman KESKİOĞLU, <i>Türkiye'de Matbaa Te'sisi ve Mushaf Basımı</i>	121
Doç. Dr. Yaşar KUTLUAY, <i>İbâdilere Ait Bazı Metinler</i>	141
Doç. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbn Bâcce ve Felsefesi</i>	151
Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslâmda Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)</i>	155
Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU, <i>Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi</i>	173
Doç. Dr. Katherina MOMMSEN, <i>Çev. Beyza MAKSUDOĞLU, Goethe ve İslâm</i>	187
<u>Kitap Tanıtma ve Tenkitleri:</u>	
<i>The Kurrah Papyri from Aphrodito in the İnstitute (Dr. Hüseyin Atay)</i>	213

—, <i>The Rise of the North Arabic Script and its Kuranic Development With a full Description of the Kuran Manuscriptis in the Orientale Institute</i>	219
—, <i>Studies in Arabic Papyri I</i>	
<i>al-Arab fi Hazaratihim ve Sakafetihim ila Ahiri'l-Asri'ul-Emeviyyi</i> (Mustafa Fayda)	225

İBN BÂCCE VE FELSEFESİ

Doç. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

İbn Bâcce'nin tam adı Ebu Bekr Muhammed b. Yahya b. as-Saig'tir. Hayatının başlangıcı hakkında fazla bilgi yoktur. Endülüsde Saragossa (Saragosta) şehrinde doğduğu bilinmektedir. İşbiliyye, Gırnata ve Fas şehirlerinde faaliyet göstermiştir. H. 533/M. 1138 yılında Fas'da ölmüştür. Kıskanan bazı kimselerin onu zehirliyerek öldürdüğü rivayet edilir. Zehirleme işini yapanın bir tabip olduğu söylenir¹.

İbn Bâcce'nin akılcı bir filozof olduğu şüphesizdir. Özellikle Aristo ve Farabî (Ölm. H. 339/M. 950)'nin izinden gitmiştir. Ebu Nasr al-Feth b. Hakan, Kalaid al-İkryan adlı eserinde onu dinsizlik ve zındıklıkla itham etmiştir².

İbn Hakan'ı böyle bir ithama sürükleyen sebep, İbn Bâcce ile onun arasında geçen özel bir meseledir. İbn Bâcce akılcılığı yüzünden de zındıklıkla suçlanmıştır. Gerçek şudur ki biraz düşünceye önem veren ve aklın yanında yer alan bir çok İslâm düşünürleri İbn Bâcce gibi küfürle damgalanmıştır.

İbn Tufeyl (Ölm. H. 581 / M. 1185), Hayy b. Yakzan adlı eserinde³ İbn Bâcce'nin zamanının en zekî, en doğru görüşlü ve en akılcı bilgini olduğunu kaydediyor. Kitaplarının çoğunun tam olmadığını veya sondan noksan olduğunu da ilâve ediyor. Ayrıca eserlerinin anlam itibarıyla kapalı olduğunu söylüyor.

al-Kiftî (H. 646 / M.1248), İbn Bâcce'nin önce gelen düşünürlerin ilmini iyi bildiğini yazıyor. Yine al-Kiftî'nin ifadelerinden anladığımıza göre İbn Bâcce riyaziye, mantık, hendese ve tıp ilminde üstat idi⁴. İbn Bâcce'nin siyasete karıştığı ve Ebu Bekr Yahya b. Taşfin'e 20 yıl kadar vezirlik yatığı da kaynaklarda zikredilmektedir.

1 Bak. Muhammed Gallab, al-Felsefet al-İslâmiyye fî'l-Magrib, s. 28, Mısır 1948.

2 Bak. İbn Hallikan, Vefeyat al-A'yan, cüz: 4, s. 56, al-Kahire 1949.

3 Bak. İbn. Tufeyl, Hayy b. Yakzan, s. 62, Dar al-Maarif baskısı, Mısır (tarihsiz).

4 Bak. al-Kiftî, İhbar al-Ulema Bi-Ahbar al-Hukema, s. 406, Mektebet al-Musenma baskısı, Bağdad (tarihsiz).

İbn Ebî Useybia'nın yazdıklarına ⁵ bakılırsa, felsefeyi iyi bilen İbn Bâcce, halktan çok zulüm görmüştü. Kur'an'ı hıfzeden İbn Bâcce musikiye de meraklı idi. Ud çalmasını bilirdi ⁶.

İbn Bâcce bir çok eserler yazmış ve Aristo'nun bazı eserlerini de şerhetmiştir. Onun başlıca eserleri şunlardır: Risalet al-Veda, Kitab İttisal al-Akl bi'l-İnsan , Kitab Tedbîr al-Mutavahhid, Kitab an-Nefs, Kitab İhtisar al-Havi li-r-Razî, Kelâm fi'l-Gayet al-İnsaniyye, Kelâm fi'l-İsm Va'l-Musemma, Kelâm fi'l-Burhan, Kelâm fil-Ustukusat, Kelâm fi'l-Fahs an-Nefs an-Nuzuiyye.

İbn Bâcce, varlıkları sayılar olarak nitelemektedir. Bu sayılar da buut sahibi sayılar ve buut sahibi olmayan sayılar diye ikiye ayrılır. Buut sahibi sayılar insan, ağaç ve taş gibi varlıklardır. Buut sahibi olmayan sayılara örnek olarak da cömertlik, şeref, ilim ve savaş zikredilebilir.

İbn Bâcce, hareketleri de ikiye ayırıyor: 1- Müfret olaylarla ilgili hareketler. Kuşun uçuşması, taksinin sürülmesi ve insanın yürümesi bu cins hareketlerdendir. 2- Mutlak hareketler. Aletleri iten kuvvet ve yıldızları döndüren kuvvet bu cins hareketlerdendir. Böyle hareketler daimidirler. Başlangıç ve sonları yoktur. Daimî hareketler inkıtaî hareketlerden daha şereflidir. Kendisinde daimî hareket bulunan varlıklar da inkıtaî harekete maruz kalan cisimlerden daha üstün ve daha ulvidirler.

Daimî hareketler de dairevî ve düz olmak üzere ikiye ayrılırlar.

İbn Bâcce'ye göre fâsît her varlık için 3 suret mertebesi vardır: 1-Umumî ruhanî suret. Buna akli suret de diyebiliriz. 2- Hususî ruhanî suret. 3- Cismanî suret ⁷.

Nefsin kuvvetleri ise altı tanedir: 1- Fikriyye. 2- Ruhaniyye. 3- Hassase. 4- Müvellide. 5- Gaziyye. 6- Ustukusiyye. Bu kuvvetler ya zorunludurlar yahut da ihtiyaridirler.

Akl sorununa gelince: İbn Bâcce'ye göre aklın önemi çok fazladır. Çünkü sağlam ve kesin bilgi ancak akılla hasıl olur. Mutluluğa kavuşmanın yolu akıldan geçer. Ahlâk da akla bağlıdır. İnsan, aklı sayesinde en aşağı maddeden en yüksek değer taşıyan ilâhî gerçeklere kadar her şeyi bilebilir.

İbn Bâcce'ye göre âlemde bir takım akıllar vardır. Bunlar da şunlardır: 1-al-Akl al-İnsanî. 2-al-Akl al-Faal. 3- Al-Akl al-Küllî . Faal Akıl, insanî

5 Bak. İbn Ebî Useybia, Uyun al-Enba fi Tabakat al-Etibba, C. III, s. 100, Beyrut 1957.

6 Bak. Şerefeddin Yaltkaya. İbn. Bâcca, Felsefe Arkivi. C. I, No: 1 içinde, s. 96 - 97, İstanbul 1945.

7 Bak. Ömer Ferruh , İbn Bacce, s. 44, Beyrut 1952.

akla etki yapar. Böylece de bilgiler insanî akla intikal eder. Ölümden sonra bilgiler Faal Akla döner⁸.

İbn Bâcce'ye göre ilim elde etmenin vasıtası sadece akıldır. Filozofumuz özellikle Gazzalî'yi tenkit etmektedir. Bilindiği üzere Gazzalî gerçek ilmin kalp yolu ile öğrenileceğini ifade etmişti. Başka bir deyimle Gazzalî ilhamı ilim olarak kabul etmiştir. İbn Bâcce ise kalbe doğan nurların ve keşfi bilgilerin ilmî değeri olmadığını ileri sürmüştür. Böylece de tasavvufa karşı bir cephe almıştır. Ona göre bilgi duyular ve kıyaslarla elde edilir. Akıl süzgecinden geçmiyen hiç bir şey yakînî bilgi olamaz.

İbn Bâcce, Tedbir al-Mutevahhid adlı eserinde siyasî felsefeye yer vermiştir. İbn Bâcce bir seçkinler topluluğu tasarlıyor. Seçkinlerin meydana getireceği böyle bir toplulukta doktor ve hakim bulunmamalıdır. Doktora lüzum yoktur. Çünkü vatandaşlar en uygun şekilde gıdalarını alacaklardır. Kendilerine zarar verecek bir şey yemeyeceklerdir. Hakime de ihtiyaç yoktur. Çünkü vatandaşlar birbirlerine sevgiyle bağlanmışlardır. Onlar arasında asla geçimsizlik olmayacaktır.

İbn Bâcce'nin tasarladığı mükemmel cumhuriyette her vatandaş azamî derecede olgun olmalıdır. Hiç bir kimse kanun ve âdetlerin cahili kalmamalıdır. Herkes davranışlarında hile, hata veya şaka yolunu asla seçmemelidir. O halde manevî doktorlara da ihtiyaç olmayacaktır. Filozofumuza göre gerçek doktor olarak Yüce Allah kâfidir.

Olgun olmıyan bir toplumda yaşayan olgun vatandaş ruhen münzevî bir hayat sürmeli ve olgun davranışlarıyla diğer vatandaşlara etki yapmalıdır. Ruhen münzevî olmak demek kirli işlere karışmamak demektir. İbn Bâcce'nin tasarladığı münzevîlik sufilerin her şeyden el çekme anlamındaki yalnızlığı değildir⁹.

İbn Bâcce, yapılan fiillerin ahlâkîliği sorunu üzerinde de durmuştur. Eğer bir fiil düşünmeden içgüdü ile yapılırsa, bu fiil hayvanîdir. Aynı zamanda ahlâkî değildir. Eğer bir fiil insanın hür iradesinin mahsulü olursa, insanîdir ve ahlâkîdir. Örneğin bir taşın bir insanı düşürdüğünü farzedelim. Bu sebeple düşen insan, taşa kızarak onu kırarsa hayvanî bir fiil işlemiş olur. Fakat taşı başkalarına zarar vermemesi için kırarsa insanî bir fiil işlemiş olur. Ruhen münzevî insanın da daima iradî hareketler ve fiiller yapması gereklidir. İnsan kendi iradesine dayanarak işler yaptığı nisbette ahlâkî hareket etmiş olur.

8 Bak. Aynı eser, s. 46.

9 Bak. S. Munk. *Mélanges De Philosophie Juive et Arabe*, s. 390. Paris 1955.

İbn Bâcce'ye göre filozof üstün ve ilâhî bir insandır. O daima aklî ve en iyi olanı yapar. Yapacağı işin amacını ve sonucunu düşünür. Böyle bir düşünür kötü ahlâklı kimselerden sakınır. Düşün insanları olmıyanlarla ancak zaruret halinde ilgi kurar. Onun işi örnek insan olmaktır. Bu da daima düşünmekle olur. Ruhen münzevî düşünürün son amacı sırf aklî düşünce olmak, başka bir deyimle speculatif formlara ulaşmaktır.

Bütün bu yazdıklarımızdan şu sonuç çıkmaktadır: İbn Bâcce çok kez Farabî'nin izinden gitmiş olan akılcı bir filozoftur. Tasavvufun ve keşfi bilgilerin karşısında olmuştur. Böylece de Yunan filozoflarından Aristo'ya yakın görüşleri benimsemiştir. Siyasî felsefesinde ise ideal bir toplum tasarlar. Bu toplumun fertleri kötü fiillere ve kişilere karışmamak anlamında münzevî yaşarlar. Daha doğrusu diğer insanlara örnek olmağa ve düşünmeğe önem verirler. Bu türlü münzevîler, tasavvufî anlamda yalnız yaşayanlara benzemezler. Kötü fiil ve hareketlerden kaçınmak anlamında münzevîdirler. Böyle kimselerin meydana getireceği toplum da idal toplumdur. Bilindiği üzere Eflatun da kendine göre ideal bir siyasî toplum tasarlamıştı. Fakat İbn Bâcce'nin siyasî toplumu onunkinden çok farklıdır.

İbn Bâcce'nin akla ve düşünceye fazla önem vermesi devrine göre büyük bir cesaret işidir. Onun dinsizlikle suçlanması da bu cesaretinin sonucu olsa gerektir.